

“OCAĞINA İNCİR DİKMEK” DEYİMİ ÜZERİNE

Çimen ÖZÇAM*

ÖZET

Ocağına incir dikmek; evini barkını yıkmak, ocağını söndürmek anlamında çok yaygın bir deyimdir. İncir ağacının, yıkık duvarlar arasında, eski binaların damlarında kendiliğinden yetişmesinden olacak, yıkıntı ile inciri özdeşleştiren, birbirine yakıştıran bu deyim yerleşip kalmıştır. Neden başka ağaç değil de incir ağacı? Bununla ilgili iki rivayet vardır. Bunlardan biri; incir ağacının altında yaşadığına inanılan doğa üstü varlıkların, ocağa dikilen incirle birlikte ev sahiplerine hayatı zindan etmesidir. İkincisi ise; incir ağacı, suyu çok seven, kökleri uzun ve dayanıklı bir ağaç olduğu için, suyun bulunduğu yöne doğru hızla yayılma eğilimindedir. Özellikle kırsal alanlardaki terk edilmiş evlerin içinde, bahçesinde; baca diplerinde kendiliğinden incir ağacı yetiştiği görülmektedir. Buna sebep olarak, meyvesini yiyen kuşların taşırken düşürdükleri incir polenlerinin, buralarda birikmiş toprak üzerinde yeşermesi ve zamanla kocaman ağaç olmaları gösterilmektedir. Mecazî anlamının yanında gerçek bir anlam da içeren ve dolayısıyla evlerin yakınlarına incir ağacı dikmekten kaçınılması gerektiğini anlatan bir deyimdir.

Anahtar Kelimeler: İncir, evini yıkmak, kötülük etmek, beddua, deyim.

*Yrd. Doç.Dr., Fırat Üniversitesi, Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı, cozcam@firat.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

**ABOUT THE IDIOM OF “DO AWAY WITH
(SOMEONE'S) FAMILY”****ABSTRACT**

Do away with (someone's) family in the meaning of ruin someone's household, destroy somebody's family is very common idiom. Fig tree, growing up by itself between the ruined walls at the housetops of old buildings. This idiom identifying “ruin” with “fig”, associating these two each, settled and remained in the language. Why not another tree but fig tree? There are two stories regarding this. One of them is with the planted fig tree into house, the extraordinary creatures believed to live under the fig tree, make households life miserable. The second one is fig tree whose roofs are long and durable, in the much need of water, in the proncity to expan fast to the area where water is. Especially in rural areas at the gardens of abandoned houses; bottom of chimneys spontaneously self-grown fig trees are seen. The birds that are eating the fruits of fig-tree and dropping the pollen in to ground and leading growth of a huge tree in time is pointed as a reason. Besides the figurative meaning, this idiom carries a real meaning and therefore it explains not to plant fig tee nearby the houses.

Key Words: Fig, ruin one's family, harm somone, curse, idiom.

Türkçe Sözlük'te incir; “is. *Far. encir bot.1.Dutgillerden, asıl yurdu Akdeniz kıyıları olan, yaprakları geniş dilimli bir ağaç (Ficus carica). 2. Bu ağacın yaş veya kuru olarak yenilen etli, tatlı yemişi, ballıdır.*”¹ olarak tanımlanır. Türkiye Türkçesi ağızlarında incir yerine *maya* sözü de bulunur².

Türkiye Türkçesinde *yemiş, ballı darı* olarak da adlandırılan incir, çağdaş Türk lehçelerinden Azerbaycan Türkçesinde *incir ~ äncir*, Başkurt Türkçesinde ve Kazak Türkçesinde *injir*, Kırgız

¹ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.

² Derleme Sözlüğü, IX. Cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s.3139.

Türkçesinde *ancir*, Özbek Türkçesinde *āncir*, Tatar ve Türkmen Türkçesinde *incir*, Uygur Türkçesinde *āncir* biçimlerinde görülür³.

Harezmi Türkçesi metni Kısasu'l-Enbiya'da, incir ağacının Hz. Adem'e yaprak verdiği için mükâfatlandırıldığı; mükâfatının, meyvesinin içinin de dışının da yenmesi olduğu belirtilir. (Kaynak ve sayfa numarası verilmeli) Burhan-ı Katı'da Farsça'da olduğu gibi Türkçede de incir dendiği, bazı yerlerde hayyir dendiği, surah ve surah-ı makad anlamına geldiği de kaydedilir.⁴ Lehcetü'l-Lugat'te incir'in Arapçasının tîn olduğu, "...Beles tîn gibidir. Bazılar beles incire müşabih dediler..." sözleriyle de beles sözünün de tîn anlamına geldiği, ezgab'ın "lop inciri", zarıf'ın "mutlak incir" olarak değerlendirildiği belirtilmektedir⁵.

Güneybatı Asya'nın ve doğu Akdeniz'in yerli bitkisi olan ve 800'ün üzerinde türü bulunan incir (*Ficus carica*)in, değişik kaynaklarda, ana vatanının Türkiye olduğu ve dünyaya buradan yayıldığı da belirtilmektedir.⁶ İncirin dünyadaki en büyük üreticisi Türkiye'dir. Ege bölgesinde tarımda ön planda yer alır. Türkiye'de en fazla Aydın yöresinde yetiştirilir.⁷

"M.Ö. 484 yılında Herodotos tarafından yazılan kaynak, Anadolu'da incir kültürünün insanlık kültürü kadar eski olduğunu, kültür meyveleri içinde, en eski gelişme tarihine sahip meyvenin incir meyvesi olduğunu bildirmektedir. İncir, eski Yunan ve Mısır Uygarlıklarında verimlilik sembolü olarak kabul edilmektedir. Eski Yunanlılarda incir yapraklarının "onur verici bir hediye" olarak kabul edilmesi, olimpiyatlarda kazanan atletlere yemeleri için incir meyvesi verilmesi ve başlarına incir yaprağından örülmüş taç giydirilmesi, incir ağacının aşırı doğurganlık anlamına gelmesi, incir kültürünün

³ Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

⁴ Aşehan Deniz Abik, Meyveler Münazarası –Doğu Türkçesi- Ankara 2005, s. 94.

On dört meyvenin her birinin kendisini üstün gösteren konuşmalarından oluşan "Mive Ceng Kitab", 116 beyitten oluşan bir mesnevidir. "Meyveler Münazarası" olarak adlandırılmıştır. 109-112. beyitlerde "Encir (incir), kendisini şöyle anlatır: İncir bu hikâyeleri, sözleri öğrenip hiddetle kendi kendisini överek geldi; Bütün meyvelerin şahı benim, gökyüzünün ayı, benim suretimdir dedi; Ben yoksullar için bulunmazım, şahlara ve zenginlere kısmet oldum; kuvvetim hepsinden güçlü, postumun derimin içinde çekirdeğim, özüm çok etli" s. 66-67.

⁵ Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi, (Haz. Ahmet Kırkkılıç) Lehcetü'l-Lugat, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.353.

⁶ <http://www.avrasyabonsai.com>. (ET:10.08.2009)

⁷ <http://www.habercem.com.tr> Murat Şahin, 04.04.2009, (E.T. 12.08.2009)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/ 8 Fall 2009*

daha temiz bir ahlakın yol göstericisi olarak belirlenmesi, bunun bir örneğidir.”⁸

Kur'an-ı Kerim'de Tîn Suresi “**İncire ve zeytine yemin ederim ki...**” diye başlamaktadır. Surenin adı olan “**tîn**” de, “**incir**” demektir. Müfessirler, bu meyvelere yemin edilmesini genellikle şöyle açıklamışlardır: “İnsanoğlunun yaşaması için gerekli maddi gıdaların en önemlileri tatlı, tuzlu, yağlı ve yağsız yiyeceklerdir. İncir ve zeytin bu özellikleri ihtivâ eden örnek birer gıda olmasından dolayı kendilerine yemin edilmiştir. İncirin insan hayatı için hem gıda, hem ilaç, hem meyve, hem de ticaret açısından pek çok faydası vardır.”⁹

Peygamberimiz (S.A.V) de incir hakkında: “*İncir yiyin. Eğer dünyada cennetten bir meyve bulunduğunu söyleseydim, bunun incir olduğunu söylerdim, çünkü cennet meyvelerinin çekirdeği olmaz.*” “*İncir yiyin, çünkü o basuru keser, ayağın oynak yerlerindeki ağrıları yok eder.*” “*Her kim kalbinin rahat çalışmasını isterse, incir yemeye devam etsin.*”¹⁰ demiştir.

İncir, birçok dinsel ve mitolojik kaynakta kutsal ve efsunlu bir meyve olarak geçer. İncir ve incir ağacına ilişkin öykülerin bolluğu, şifa özelliği ile de birleşince insan ile incir ağacı arasında tuhaf bir ilişki doğar. Bunu halk arasındaki yüzlerce özlü söz ve deyimde görmek mümkündür:

“İncir çekirdeğini doldurmak”, “bir çuval inciri berbat etmek”, “ocağına incir ağacı dikmek”, “darı unundan baklava, incir ağacından oklava olmaz”, “incir babadan, zeytin dededen”... vb.

Bizim burada açıklamaya çalışacağımız “ocağına incir ağacı dikmek” deyimini, Ömer Asım Aksoy’un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde “ocağına incir dikmek, (ocağına darı ekme): Birinin evini barkını dağıtmak, bir daha şenlenemez duruma getirmek. Krş. ‘Ocağımı söndürmek’.”¹¹ şeklinde geçmektedir.

⁸ Murat Şahin, a.g.y.

⁹<http://gunesrengi.blogcu.com/kainat-in-en-mukemmel-meyvesi-incir-53281471.html> (ET:20.10.2009)

¹⁰<http://gunesrengi.blogcu.com> agy.

¹¹ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (Deyimler Sözlüğü)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1991, s.906.

Ali Püsküllüoğlu'nun *Türkçe Deyimler Sözlüğü*'nde ise "ocağına incir dikmek (birinin); (o kimsenin) evini barkını dağıtmak, (ona) çok kötülük etmek."¹² olarak açıklanmaktadır.

Osman Çizmeciler'in "Ünlü Deyimler ve Öyküleri" adlı kitabında bu deyim şöyle açıklanmıştır:

"evini barkını yıkmak, ocağını söndürmek

anlamındaki bu çok yaygın bir deyim.

Ancak, incir ağacının viraneliklerde, yıkık duvarlar arasında, eski binaların damlarında, yıkıklar arasında orada burada yetişmesinden olacak, yıkıntı ile inciri özdeşleştiren, birbirine yakıştıran bu deyim yerleşmiş kalmış."¹³

Feridun Fazıl Tülbendçi'nin "Türk Atasözleri ve Deyimleri" adlı sözlüğünde "ocağına incir dikti (DEO.)

Bitince meyve-i fazlım bahâr-ı ömrümde

Dikildi bağ-ı cihande ocağıma incir¹⁴.

Şinasi

şeklinde, Şinasi'nin *Durub-ı Emsâl-i Osmaniyyesi*'ndeki beyit örnek olarak verilmiştir.

İrfan Tatlı ise deyimi şöyle açıklamaktadır: "İncir ağacı baykuşa benzer. Yani viranelikleri, yıkık duvarlar arasını, eski bina ve camilerin damını, tepesini, bazen de bir harabenin ocağını çok sever. Oralarda kendi kendine büyüyüp yetişir. Zalimliğiyle bilinen derebeylerinden birisi, bahçesini temizletirken, incir ağaçlarını da söktürüyormuş. Bunu gören bir gönül adamı: 'Sakin söktürme, birinin ocağına dikmek için sana nasılsa ilerde lazım olur...' demiş. Bu deyim, incir ağacının, sırf harabelerde, yıkıntılarda kök salması özelliğinden dolayı yıktın, iflas ettirdin, batırdın gibi mânâları belirtmekte kullanılır."¹⁵

¹² Ali Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2004.

¹³ Osman Çizmeciler, *Ünlü Deyimler ve Öyküleri*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2002, s. 245.

¹⁴Feridun Fazıl Tülbendçi, *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1977, s. 437.

¹⁵ İrfan Tatlı, *Türkçe'de Deyimler*, Karanfıl Yayınları, İstanbul 2005, s.51.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Bu bilgiler ışığında deyimini açıklamaya çalışalım. Öncelikle şöyle bir soru çıkıyor karşımıza: Neden başka ağaç değil de incir ağacı?

Bununla ilgili iki rivayet vardır. Bunlardan biri; incir ağacının altında yaşadığına inanılan doğaüstü varlıkların, ocağına dikilen incir ağacıyla birlikte ev sahiplerine hayatı zindan etmesidir. İkincisi ise; incir ağacı, suyu çok seven, kökleri uzun ve dayanıklı bir ağaç olduğu için, suyun bulunduğu yöne doğru hızla yayılma eğilimindedir. Su borularını delme özelliğine sahip olan ağaç, özellikle kanalizasyon boruları için (beton olması fark etmez) büyük tehlike arz eder. Eski çağlardan beri köprü, çeşme, han gibi büyük yapıların, evlerin yakınına incir ağacı dikilmez. Çünkü bir süre sonra kökleri yapının temelini bir ağ gibi örerek temeli ve su yollarını tahrip eder, başka yerlerden sürgünler vererek iyice yayılır. Bu nedenle, Devlet Su İşlerinin su borusu döşerken, yakınlarda incir ağacı olup olmadığını kontrol ettiği bilinmektedir.

Özellikle kırsal alanlardaki terk edilmiş evlerin içinde, bahçesinde; baca diplerinde kendiliğinden incir ağacı yetiştiği görülmektedir. Buna sebep olarak, meyvesini yiyen kuşların taşırken düşürdükleri incir polenlerinin, buralarda birikmiş toprak üzerinde yeşermesi ve zamanla kocaman ağaç olmaları gösterilmektedir. Eski yapılarda sıva olmadığı için de taşların arasında çok kolay büyüebilmekte, duvarları rahatlıkla yıkabilmektedir. Bu özelliği dolayısıyla da halk arasında efsunlu olarak görüldüğü bilinmektedir.

İşte bu söz, yani “ocağına incir ağacı dikmek”, “evin yıkılsın” diye beddua etmenin başka bir türüdür diyebiliriz. Bu deyim, yukarıdaki açıklamalarımızdan da anlaşılacağı üzere, mecazî anlamının yanında gerçek bir anlam da içermektedir ve dolayısıyla evlerin yakınlara incir ağacı dikmekten kaçınılması gerektiğini anlatan bir deyimdir.

Anadolu’da halk arasında, incirle ilgili olarak söylenen “incir ağacından düşen insanın iflah olmayacağı”, “incir ağacının altında yatmanın uğursuzluk getireceği” “incir ağacının altında uyuyanları şeytanın alıp götüreceği” “incir ağacının altında yatan insanı ağırlık basacağı” gibi ayrıca araştırma konusu olabilecek sözler de vardır.¹⁶

¹⁶ KOÇAK Aynur, “Bilgelik” Varlık Bereket Sembolü İncirin Serüveni, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, Türk Kültüründe Ayrıntılar: Meyve Sempozyumu, Nisan 2004 (Basılmamış Bildiri Metni). (Meyve sempozyumunun bildirileri Turkish Studies dergisi tarafından 2008 yılında yayımlandı. Derginin ağ sayfasından eski sayılara girilerek ulaşılabilir)

Deyimde geçen “ocak” kelimesi ise ;“hane”, “ev” yerine kullanılmaktadır. Aileyi veya bir topluluğu ifade eder. “Ocağı yıkılmak”, “ocağın direği”, “ocağın şen olsun”, “ocağı sönük”, “kör ocak”, “ocağına incir ağacı dikmek” ve benzeri deyimler, ailenin içinde bulunduğu durumla ilgili inanışları yansıtan söylemlerdir.

Her ne kadar resimlerde Âdem ile Havva incir yaprağı ile örtünmüş olarak canlandırılrsa da, Kur’an’da örtünülen yaprağın incir olduğu belirtilmez. “Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın örtünmeleri konusunda Kuran-ı Kerim’de şöyle bahsedilmektedir: Fakat o şeytan onlara, gözlerinden gizlenmiş olan edep yerlerini açığa çıkarmak için vesvese verdi. Onlara şöyle telkinde bulundu: ‘Rabbinizin size bu ağacın meyvesini yasaklamasının tek sebebi, sizin meleklerden veya ölümsüz hayata nail olanlardan olmanızı önlemektir’ diyerek, kendisinin onların iyiliğini istediğine dair yemin üstüne yemin etti. Böylece onları aldatarak mevkilerinden düşürdü. Şöyle ki: O ağacın meyvesini tadar tadmaz, edep yerlerinin açık olduğunu fark ettiler. Derhal, buldukları cennet yapraklarıyla edep yerlerini örtmeye başladılar. Onların Rabbi ise nida edip buyurdu: ‘Ben sizi o ağaçtan menetmedim mi? Ben Şeytanın sizin besbelli düşmanınız olduğunu söylemedim mi? Niçin Beni dinlemediniz de bu perişan duruma düştünüz?’¹⁷ Dolayısıyla, incir ağacının yaprağı büyük olduğu için resimlerde tercih edildiğini düşünebiliriz.

Sonuç olarak, mecazî anlamının yanında gerçek bir anlam da içeren bu deyim, köklerinin gücü ile bağdaştırılarak halk arasında söylenegelen bir beddua niteliğinde olduğunu söyleyebiliriz. Yine, terk edilmiş evlerin içinde, etrafında olması ise, onu halk arasında efsunlu kılarak, “incir ağacından düşen insan iflah olmaz”, “incir ağacının altında yatmak uğursuzluk getirir”, “incir ağacının altında uyuyanları şeytan alıp götürür” “incir ağacının altında yatan insanı ağırlık basar” gibi sözlerin kullanımının ortaya çıkmasına da sebep olmuştur diyebiliriz.

¹⁷Sorularla İslamiyet 04.Nisan2007(ET:10.08.2009)
http://www.sorularlaislamiyet.com/subpage.php?s=show_qna&id=16295

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

KAYNAKÇA

ABİK Ayşehan Deniz, Meyveler Münazarası –Doğu Türkçesi-Seçkin Yayıncılık, Ankara 2005.

AKSAN Doğan, **Türkçenin Sözcükleri**, Engin Yayınevi, Ankara 1996.

AKSOY Ömer Asım, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (Deyimler Sözlüğü)**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1991.

ÇİZMECİLER Osman, **Ünlü Deyimler ve Öyküleri**, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2002.

Derleme Sözlüğü, Cilt IX, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 3139.

DİKMEN Mehmet (editör), Hazırlayan: İrfan TATLI, **Türkçe’de Deyimler**, Karanfil Yayınları, İstanbul 2005.

<http://www.avrasyabonsai.com>. (ET:10.08.2009)

http://gunesrengi.blogcu.com/kainat-in-en-mukemmel-meyvesi-incir_53281471.html (ET:20.10.2009)

http://www.sorularlailamiyet.com/subpage.php?s=show_qna&id=16295 (ET:10.08.2009).

<http://www.habercem.com.tr> ŞAHİN, Murat (ET:12.08.2009)

KOÇAK Aynur, **“Bilgelik” Varlık Bereket Sembolü İncirin Serüveni**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, Türk Kültüründe Ayrıntılar: Meyve Sempozyumu, Nisan 2004 (Basılmamış Bildiri Metni).

ŞEYHÜLİSLÂM MEHMED ESAD EFENDİ, Hazırlayan: Ahmet KIRKKILIÇ, **Lehçetü’l-Lügat**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

PÜSKÜLLÜOĞLU Ali, **Türkçe Deyimler Sözlüğü**, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2004.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005

TÜLBENDÇİ Feridun Fazıl, **Türk Atasözleri ve Deyimleri**, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1977.

TATLI İrfan, **Türkçede Deyimler**, Karanfil Yayınları, İstanbul 2005, s.51.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*